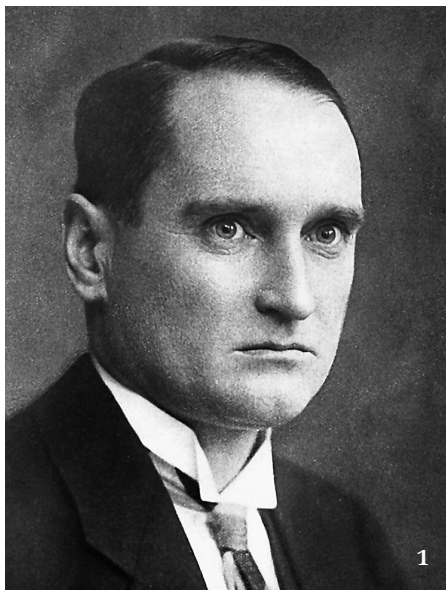

Historie a současnost entomologie na Mendelově univerzitě v Brně

Entomologický výzkum a v návaznosti na něj i výuka především zemědělské a lesnické entomologie se na Mendelově univerzitě v Brně (původně Vysoká škola zemědělská 1919–94, v letech 1995–2010 Mendelova zemědělská a lesnická univerzita) začal rozvíjet od jejího založení. Entomologie byla a je organickou součástí tří pracovišť, která v historii nesla různé názvy, vystupovala samostatně nebo jako integrální součást větších celků (ústavů, kateder). Aktuálně jde o pracoviště zoologie a ochrany rostlin na Agronomické fakultě a pracoviště ochrany lesů na Lesnické a dřevařské fakultě. Žádné z nich není výlučně entomologicky zaměřeno.

Zoologický ústav Agronomické fakulty byl zřízen 17. října 1919 a jako jeho přednosta působil až do uzavření vysokých škol v r. 1939 prof. Emil Bayer (1875–1947). Zabýval se zejména srovnávací anatomíí hmyzu, intenzivně studoval také hálkotvorný hmyz, o kterém napsal řadu vědeckých článků. Jeho asistent, pozdější prof. Štěpán Soudek, rovněž převážně anatom, se dále věnoval vybraným otázkám ekologie hmyzu, problematice včelařství i systematice a faunistice některých blanokřídlých (např. mravenců). E. Bayer pracoval v ústavu ještě krátce po válce. V letech 1947–58 byl vedením pracoviště pověřen prof. Josef Kratochvíl (1909–92). Zpočátku bylo jeho hlavním zájmem studium pavouků (viz také Živa 2013, 4: 184–188), bezkřídlého hmyzu a trásněnek (*Thysanoptera*), později se zaměřil na obratlovce a soustředil se na budování nové Laboratoře (později Ústavu) pro výzkum obratlovců Československé akademie věd. Byl spoluzakladatelem časopisu Entomologické listy (nákladem Klubu přírodovědeckého v Brně v letech 1938–51), měl významný podíl na vzniku a zpracování knižní série Klíč zvířeny ČSR a spolu s prof. Emanuelem Bartošem sestavili publikaci Soustava a jména živočichů (Nakladatelství ČSAV, Praha 1955), která podstatně přispěla ke stabilizaci českého zoologického názvosloví. Hned po skončení války se do intenzivního studia trásněnek pustil ještě jako student a čerstvý absolvent fakulty Jaroslav Pelikán, čímž navázal na dílo českého thysanopterologa prof. Jindřicha Uzla. Trásněnkám se sice věnoval celý život, ale na popud J. Kratochvíla přešel do nové Laboratoře pro výzkum obratlovců a profesí se stal vertebratologem. V 50. letech působil na zoologickém pracovišti také Josef Nosek, který studoval především chvostoskoky (*Collembola*) a hmyzenky (*Protura*) a publikoval o nich velký počet obsáhlých prací.

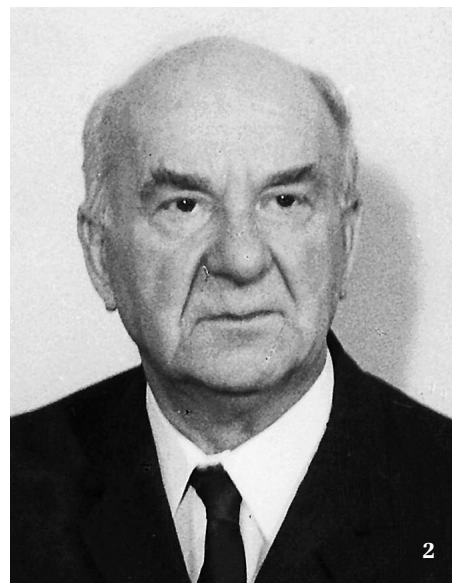
Významnou osobností naší i světové entomologie byl prof. Dalibor Povolný (1924–2004). Na zoologickém pracovišti Agronomické fakulty působil v letech 1962–70 (tehdy jako vedoucí) a znovu po r. 1990 až do své smrti v r. 2004. V asi 400

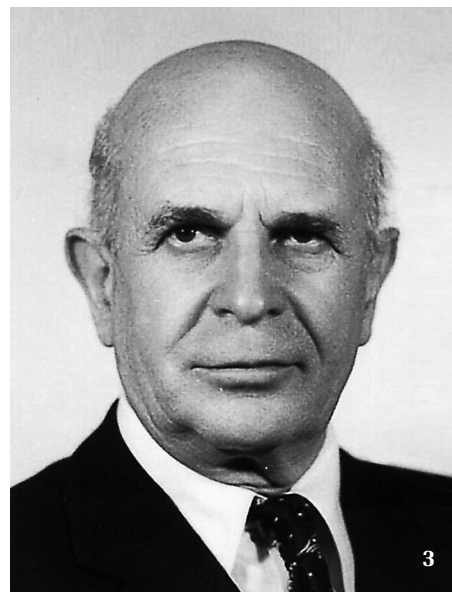
1

vědeckých pracích a monografiích se nejvíce zabýval některými skupinami drobných motýlů, zejména čeledí makadlovkovití (*Gelechiidae*), a dvoukřídlými, hlavně čeledí masařkovití (*Sarcophagidae*). Převážně z těchto dvou skupin popsal asi 250 nových taxonů z různých částí světa. V 60. a 70. letech studoval především plošnice (*Heteroptera*) a částečně rovnokřídlé (*Orthoptera*) Bohuslav Dobšík. V r. 1980 přešel na pracoviště ochrany rostlin. Svou rozsáhlou sbírku ploščic daroval entomologickému oddělení Moravského zemského muzea v Brně. Od r. 1980 dodnes se na pracovišti věnuje entomologii druhý z autorů tohoto článku prof. Zdeněk Laštůvka. Zaměřil se hlavně na čeleď nesytkovití (*Sesiidae*) a některé další skupiny drobných motýlů, podle potřeby řeší i některé otázky aplikované entomologie. Je objevitelem nebo spoluobjevitelem kolem 50 nových druhů, především z čeledí drobníčkovití (*Nepticulidae*), vzpřímenkovití (*Gracillariidae*) a nesytkovití. V současnosti se entomologickým výzkumem zabývá také doc. Jan Bezděk, se zvláštním zřetelem na čeleď mandelinkovití (*Chrysomelidae*). Provedl systematickou a nomenklatrickou revizi většího počtu druhových skupin a dosud popsal asi 130 druhů a tři nové rody z různých částí světa. Vladimír Hula se zaměřil na některé skupiny hmyzu a na pavouky a doc. Antonín Přidal na samotářské včely a čmeláky. Kromě studia taxonomie vybraných skupin hmyzu se na dnešním Ústavu zoologie, rybářství, hydrobiologie a včelařství řeší otázky úbytku a ochrany diverzity hmyzu, vlivy hospodaření a péče o chráněná území, invaze a expanze hmyzích druhů apod.

V historii pracoviště ochrany rostlin Agronomické fakulty figurovalo také několik významných entomologických osobností. Od r. 1923 přednášel fytopatologii

2

3

1 Eduard Baudyš (1886–1968) byl prvním zemědělským fytopatologem a entomologem na Vysoké škole zemědělské v Brně.

2 František Miller (1902–83) vedl pracoviště zemědělské entomologie a ochrany rostlin od druhé světové války do r. 1969. Intenzivně studoval zejména pavouky.

3 Dalibor Povolný (1924–2004) se celý život věnoval makadlovkám (*Gelechiidae*) a masařkám (*Sarcophagidae*), popsal na 250 nových taxonů. Snímky z archivu autorů

v širokém smyslu (tj. včetně entomologie) Eduard Baudyš (v r. 1932 se habilitoval a v r. 1946 byl jmenován profesorem). Byl všestranně zaměřeným fytopatologem a entomologem. Jeho zájmem se stalo studium výskytu, příčin kolísání početnosti i regulace hmyzích škůdců, ale především byl cecidologem – věnoval se rozsáhlému výzkumu hálek. Výsledky svých cecidologických výzkumů na našem území i v jiných částech světa uveřejnil ve více než 80 pracích, které se dodnes velice často citují. Je také autorem první vysokoškolské učebnice Hospodářská fytopatologie, jejíž třetí díl se zabývá škůdci (VŠZ, Brno 1936). Pracoviště vedl do začátku války a znovu po jejím skončení do r. 1954. Když vznikl

samostatný Ústav použité entomologie (1947), byl jeho vedením pověřen prof. František Miller. Vedoucím zůstal i po opětovném sloučení obou pracovišť a vzniklu katedry zemědělské entomologie a fytopatologie až do důchodu v r. 1969. Rovněž F. Miller byl všestranně zaměřeným aplikovaným entomologem, ale jeho hlavní oblast zájmu a výzkumu představovali pavouci. Napsal obsáhlou učebnici Zemědělská entomologie (Nakladatelství ČSAV, Praha 1956), kterou dodnes využívají vysokoškolští studenti i praktici. V 50. a 60. letech na ústavu působil entomolog doc. Miroslav Řezáč. Studoval např. molovky (*Argyresthia*) škodící na ovocných stromech, zavíječe nebo škůdce vinné révy. V polovině 50. let zahájil své výzkumy Jindra Dušek (prof. od r. 1992). Zabýval se taxonomií, faunistikou a bionomií bráněnkovitých (*Stratiomyiidae*), pestřenkovitých (*Syrphidae*) i jiných dvoukřídlých a publikoval kratší příspěvky o aplikované entomologii. Později (1990–94) se stal vedoucím ústavu. Po r. 1980 sem nastoupil již zmíněný B. Dobšík a na přelomu tisíciletí částečně také doc. Jiří Rotrekl, který se věnuje početnosti a druhovému spektru některých skupin polních škůdců. V letech 1987–2000 zde působil též doc. Milan Králíček. Kromě aplikované entomologie je dodnes jeho zájmem rozsáhlé studium faunistiky, biologie a taxonomie vybraných skupin motýlů. V současné době působí na Ústavu pěstování, šlechtění rostlin a rostlinolékařství dva entomologové. Doc. Hana Šefrová, první autorka tohoto článku, se zabývá především biologií, ekologií a výskytem druhů hmyzu významných v ochraně rostlin, se zvláštním zřetelem k druhům nepůvodním a invazním, včetně škůdců rostlin v uzavřených prostorech a skladištních škůdců. Sepsala učebnici Rostlinolékařská entomologie (Konvoj, Brno 2006). Eva Hrudová řeší projekty zaměřené na výskyt a regulaci škůdců ovocných dřevin i polních plodin. Celková koncepce výzkumu na pracovišti vychází ze snah o šetrné hos-

podáření a bezreziduální produkci, zaměřuje se tedy na studium možností šetrného potlačování škůdců, podporu přirozených antagonistů apod.

Na lesnickém odboru Vysoké školy zemědělské v Brně přednášel v meziválečném období lesnickou entomologii Š. Soudek, těsně po válce J. Kratochvíl a O. Farský, později až do r. 1967 F. Miller. Prvním profesorem ochrany lesa po založení VŠZ byl jmenován Antonín Dyk. Mimo jiné jako první navrhl a aplikoval metodu odchyty samců bekyně mnišky (*Lymantria monacha*) pomocí sexuálních feromonů uvolňovaných samičkou (Dykova metoda kontroly mnišky). Na krátkou dobu (1939–41) se stal vedoucím jeho dlouhodobý asistent prof. Jaroslav Lemarie, který studoval zejména škůdce borovic a jejich antagonisty. Před válkou působil krátce na lesnické fakultě také Dimitrij Jacentovskij. Zabýval se především kuklicemi (*Tachinidae*) a rozsáhlou publikací o nich zveřejnil v r. 1941. V letech 1945–48 vedl Ústav ochrany lesa Oktavián Farský (později byl pro své politické názory odvolán a zbaven profesury). Zabýval se mšicí vlnatkou krvavou (*Eriosoma lanigerum*), kuklicí švestkovou (*Parthenolecanium corni*), bekyní zlatožlutou (*Euproctis chrysorrhoea*), škůdci topolů a prakticky aplikoval Dykovu metodu kontroly mnišky. Na rozvoji lesnické entomologie měl od r. 1951 významný podíl prof. Jaroslav Křístek, v letech 1975–92 vedoucí katedry. Zajímal se hlavně o výskyt, bionomii a gradologii hmyzích škůdců lesních dřevin, největší pozornost věnoval širopasým blanokřídlym – pilatkám (*Tenthredinidae*), hřebenuším (*Diprionidae*) a ploškohřbetkám (*Pamphiliidae*). Je hlavním spoluautorem knihy Škůdci semen, šišek a plodů lesních dřevin (MZe, Praha 1992) a učebnice Ochrana lesů a přírodního prostředí (Matices lesnická, Písek 2002). Společně s prof. Jaroslavem Urbanem sepsali učebnici Lesnická entomologie (Academia, Praha 2004 a 2013). J. Urban pracoval na ústavu v letech 1966–2013

(prof. od r. 2000). Získal a publikoval původní poznatky o rozšíření, vývoji, přirozených antagonistech, hostitelských dřevinách a množství spotřebované potraviny u řady druhů hmyzu, žijících zvláště na vrbách, topolech a olších. Napsal troje skripta z lesnické entomologie. Kromě obecných otázek lesnictví, poškození a ochrany lesů se lesnickou entomologií zabýval i prof. Radomír Mrkva. Zveřejnil několik prací o pídalkách, zvláště p. podzimní (*Operophtera brumata*). V posledním desetiletí se jako emeritní profesor zapojil do široké diskuze o gradaci lýkožrouta smrkového (*Ips typographus*) v NP Šumava. Od r. 1975 pracuje v ústavu prof. Emanuel Kula. Jeho výzkumné projekty jsou zaměřeny především na lesní škůdce imisních oblastí Krušných hor a Beskyd, publikoval poznatky o vlivu imisí na početnost a populační dynamiku lesních škůdců i dalších živočichů a o působení lesnických významných druhů na náhradní dřeviny v místech imisních holin. Věnuje se také kontrolním metodám u kalamitních lesních škůdců. V souvislosti s těmito výzkumy zpracoval mimo jiné komplexně pojatou monografii o bříze (2011). Dále studoval morfologii a výskyt pestřenek, opět se zřetelem na lesní ekosystémy. V současném Ústavu ochrany lesů a myslivosti se pak prof. Otakar Holuša zabývá faunistikou, rozšířením a ekologií vázek (celosvětově rodem páskovec – *Cordulegaster*), dále pisivkami (*Psocoptera*), jejich ekologií a využitím k typizaci biocenóz a vymezení vegetačních stupňů. Taxonomií potemníkovitých brouků (*Tenebrionidae*) ve světovém měřítku řeší doc. Luboš Purchart, výzkum saproxylických brouků je oborem Jiřího Foita a Jakub Beránek sleduje a hodnotí výskyt škůdců lesa a okrasných dřevin a věnuje se jejich makrofotografii.

Někteří z pracovníků Mendelovy univerzity v Brně zabývajících se entomologickým výzkumem se současně účastní projektů z jiných oblastí zoologie nebo navazujících prakticky zaměřených oborů.

NAŠI ZÁKAZNÍCI SE MAJÍ NAČTĚŠIT. PO LYMSKÉ BORELIÓZE A KLÍŠŤOVÉ ENCEFALITIDĚ
PŘÍCHÁZÍME NA TRH S LYMSKOU ENCEFALITIDOU.

Orig. Vladimír Renčín